

LLEGIR HISTÒRIA

Memòria dels Pirineus

ISIDOR CÒNSUL

“Si no hi hagués tractors, avui encara hi hauria basters”, es plany Josep Sabarich, de casa Tonet de Rialp, a l’entrevista que li fa Jordi Creus a *Memòria dels Pirineus. Deu testimonis d’un món que s’acaba* (Ara Llibres). És la veu d’uns supervivents que es miren en el mirall del temps antic i es veuen exercint oficis tan remots com ara treballar de saliners, serradors, raiers, tractants de bestiar, trementinaires, pastors, basters o músics d’oïda. No es tracta de cap món que agonitzi perquè parlem d’un temps que ja és mort, del qual només queda el recurs de passar-hi el rasclat de la memòria i donar corda al record dels que van arribar a copsar-lo, com els que ha visitat Jordi Creus. Llevat dels pastors, que encara es mouen per les carrerades d’aquell viure antic, es trac-

contemporaneïtat, ara disfressat de turisme, va tornar a generar vida i riquesa per valls i serralades. El criteri econòmic de la nova embranzida s’ha forjat en l’estratègia de les segones residències, avança de bracet amb l’especulació galopant del sòl, s’amistança amb l’agressió ecològica i viu sota la pressió del turisme de la neu, a l’hivern, i dels esports d’aventura, a l’estiu. Curt i ras, una doble sotragada i un moviment de flux i reflux que, entre el 1950 i els primers anys del segle XXI, ha trasbalsat de soca-rel els costums i l’economia pirinenca.

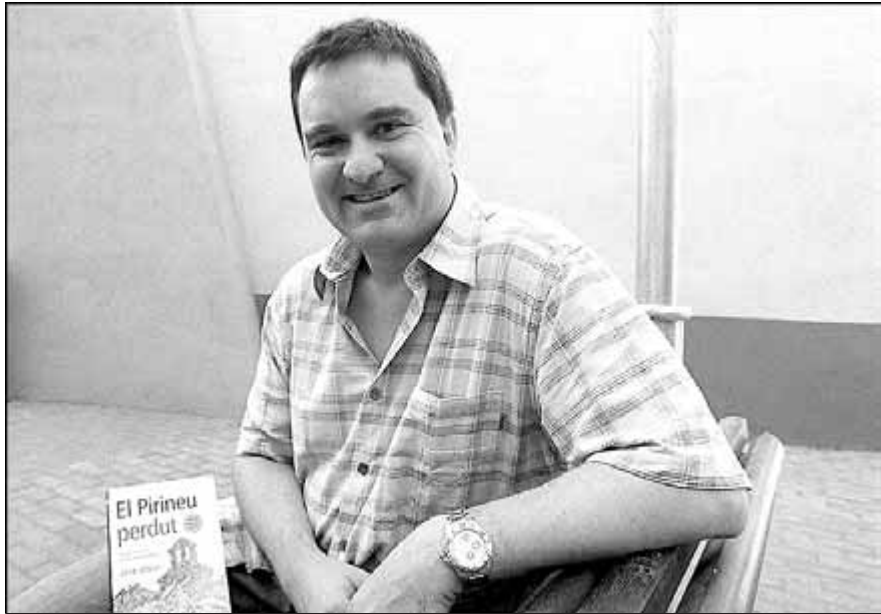
Fins ara, la literatura ha tendit a recrear la primera de les dues sotragades, el despoblament i la pèrdua d’una secular manera de viure. Qui s’interessi per aquest tema, pot començar llegint dues obres de Joan Lluís, pastor i escriptor autodidacte, *Records de la meua*

educació sentimental, voldria posar l’èmfasi en la novel·la *Verd madur* (1957), que, convertida en pel·lícula l’any 1960, va trasbalsar els adolescents del meu temps. La culpa era de l’actriu francesa que feia de protagonista, Jeanne Valérie, que trobàvem senzillament esplèndida. Va ser una estrella fugaç que, en temps de sequera i severitat moral, miràvem bocabadats a la pantalla mentre es banyava nua a l’estany de Sant Maurici i quan cavalcava a pèl una euga i deixava a la vista de la nostra adolescència torbada unes cuixes sublimes i perfectes.

El coixí d’aquestes lectures, la torna d’algun record d’educació sentimental i la suma de la pròpia experiència biogràfica fan que els testimonis aplegats per Jordi Creus a *Memòria dels Pirineus* em siguin familiars. Tan familiars que me’ls estimo com si fossin de casa. I la veritat és que ho són. L’atzar em va fer néixer a l’entreforc d’aquest món en decadència i qualsevulla d’aquestes referències antigues de vells oficis em porten a un món que vaig conèixer durant els meus anys d’infantesa. El pare era de muntanya i va treballar un grapat d’anys per al tractant de bestiar més fort que hi havia a l’Urgell. Anava i venia a peu, amb trenta o quaranta animals, a les fires de Salàs, Organyà i Verdú, s’abillava com tots els firandants amb la brusa negra i l’imprescindible bastó de quinquillanya; tenia apamat l’ofici, sabia quan una mula era guita, distingia a ull nu un pollí d’una mula terçona i, només per la planta, coneixia si un matxo era burrenyo o no. Havia tractat els Cortina de la Pobla de Segur, pare i fill, i mai no li fallava el comentari si, anys després, escoltant la ràdio, sentia el nom del ministre franquista Pedro Cortina Mauri. “Aquest és fill de la Pobla -deia-, parent dels que tallaven el bacallà a la fira de Salàs”.

LA SEGONA TRANSFORMACIÓ

Els lligams de la mateixa història familiar m’han fet seguir de prop, des del 1980 ençà, la segona transformació de l’economia pirinenca, la derivada de la neu i el turisme. Un canvi enorme que ha fet possible que els més vius viatgessin en pocs anys des d’un passat d’estricta supervivència fins a viure amanyagats per la fortuna. Una cosina meua, filla del germà gran del pare, es va casar amb un noi d’Espés de Dalt que s’havia establert a Benasc. Entre els diferents oficis que havia remenat de jove comptava fer de músic ambulat i d’oïda per les festes dels pobles del Turbó i la Ribagorça aragonesa. El gran dels Barrabés es va saber espavilar així que va estrenar-se l’enrenou del turisme i els negocis de l’esquí a Cerler. Des de Benasc, els seus fills venen material de muntanya a tot el món, via Internet, i equipen fins i tot la família reial de les Espanyes. Quan de tant en tant ens veiem, a Espés o a Benasc, el meu cosí José Barrabés s’omple de satisfacció ensenyant-me les fotografies del rei Joan Carles comprant a la seva botiga. Li tusto l’espatlla amb un somriure de complicitat i per dins penso que els novel·listes s’hauran de posar les piles per a fixar en la literatura aquesta segona gran transformació dels Pirineus.

XAVIER CARRION

JORDI CREUS HA ESCRIT UNA MEMÒRIA DELS PIRINEUS BASADA EN ENTREVISTES

ta de les darreres veus d’un univers que ha desaparegut. De segles enrere, l’aïllament geogràfic i una economia de subsistència arrapada a la terra havia amorosit uns oficis i costums remots, una manera de viure que encara aguantava amb força a mitjan segle XX quan la modernitat del gasoil la va fer entrar en decadència. “Si no hi hagués tractors, avui encara hi hauria basters”, es plany el darrer baster de Rialp, i Jordi Creus li respon: “I també hi hauria tractants de fires. I si no hi hagués farmàcies encara hi hauria trementinaires i, sense carreteres, potser encara sobreviurien els raiers”.

L’ESPLENDOR I LA DECADÈNCIA

Hi ha tota una tradició literària que ha retratat aquesta metamorfosi pirinenca, n’ha recollit el darrer esplendor del seu món tradicional i n’ha testimoniat la decadència a partir del moment en què el progrés se li plantà al davant en forma de mecanització de les feines del camp. Durant els anys 50 i 60 del segle passat, els primers tractors i la bonança econòmica van afavorir una multitudinària diàspora cap a les ciutats del pla que va despoblar el Pirineu i va deixar abandonats centenars de pobles de muntanya. Vist amb una mica de perspectiva, aquella diàspora va ser el primer trasbals d’una doble metamorfosi. Vint anys més tard, el moviment va capgirar-se i un nou impacte de la

vida de pastor (1955) i *El meu Pallars* (I-IV, 1959-1979); pot viatjar a continuació amb Josep M. Espinàs a la fira de Salàs (vegeu *Escrits sobre Catalunya*, 1993), i acompanyar-lo a la Pobleta de Bellveí a fer un tast de la substanciosa girella de Ca l’Arreuiare (*Viatge al Pirineu de Lleida*, 1957). Espinàs i Camilo José Cela van fer plegats un viatge a peu pel Pirineu lleidatà, l’estiu del 1956, del qual van sortir dos llibres de viatges amb el mateix títol. Més literatura: amb un caient líric i nostàlgic, són força il·lustratives les visites de Maria Barbal als pobles abandonats del Pirineu (*Camins de quietud*, 2001), i els que tinguin la flaca de l’antropologia que no oblidin el nom de Ramon Violant i Simorra. Però el meu consell és arribar a aquell món muntanyenc de l’antigor a cavall de la narrativa de Pep Coll i de Maria Barbal. Del de Pessonada, és imprescindible *La mula vella* (1989), una d’aquestes novel·les d’aparença discreta que guanya punts a mesura que li passen els anys. De Maria Barbal, la clàssica i contundent *Pedra de tartera* (1985), però també *Mel i metzines* (1990) i *Camfora* (1992). Hi ha un fotimer d’obres de narrativa que fan memòria del Pirineu tradicional i no voldria deixar d’esmentar els noms de Jordi Pere Cerdà, Pep Albanell, Josep Espunyes, Joan Obiols, Antoni Morell, Isidre Domenjó, Concepció G. Maluquer, Albert Villaró i Josep Virós. D’aquest darrer, per una estricta raó d’e-

ENIGMÍSTICA

El novell Observatori

MÀRIUS SERRA

MariusSerra@verbalia.com

És sabut que la llengua és un organisme viu i, per tant, viu sotmesa a totes les contingències que fan de la vida un estat transitori. Els diccionaris, com els llibres d’història, tendeixen a fixar els moments estel·lars d’aquesta existència tan voluble. Quan la utopia enciclopedista pretén abastar tot el saber aposta per l’obra provisionalment definitiva i definitivament provisional, per dir-ho amb paraules de l’Oulipo. L’obra oberta, si ens fem ressò d’Eco. Un diccionari és una obra oberta per antonomàsia. L’ordre alfabètic, de fet, és una alternativa retòrica que permet la inserció constant de nous termes sense que aquesta creixença provoqui cap daltabaix estructural. Com qui munta una catedral de mecano o qui rellegeix *Rayuela*. Tot i això, el ritme d’incorporació de nous termes als diccionaris ha estat històricament molt lent, la qual cosa els allunyava de la parla, sempre tan àgil a l’hora d’adoptar noves aberracions formals. Això havia estat així des del segle de les llums fins a finals del dècada bits. Però l’era digital ha arribat i de sobte els límits de velocitat han augmentat d’una manera notable. Per això, des de l’Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Pompeu Fabra han promogut una espècie de torre de guaita dels mots que circulen pels mitjans de comunicació, i l’han anomenat Observatori de Neologia.

Per a aquests atents vigilants, un neologisme és una paraula usada amb una certa freqüència que (encara) no figura als diccionaris. Els lingüistes que treballen a l’Observatori dediquen el seu valuós temps a espigar un munt de mitjans de comunicació, entre ells l’AVUI, de manera que és possible que algun dia un d’aquests professionals espii aquest article verbívor (salutacions cordials), trobi que el mot *verbívor* no figura a cap diccionari (au, enxampa’l, que no oposarà resistència) i decideixi que ja forma part del corpus (res a veure amb el fet que l’enigmística es publiqui els dijous). Però això serà en un futur. El present ja ens ofereix una llista d’un miler de neologismes pescats d’aquesta manera pel grup de recerca OBNEO del IULA. Aquesta collita raonada, precedida d’una introducció de Maria Teresa Cabré i un ampli estudi sobre el fenomen, forma el volum *Llengua catalana i neologia* (Editorial Meteora, 2004) que acaba de sortir, coordinat per Judit Freixa i Elisabet Solé. Òbviament, la llista és variadíssima. Hi ha manlles que són calcs directes d’altres llengües com ara *a tope* (espanyol), *zulo* (euskera), *femme fatale* (francès) i *fast food* (anglès), però també hi ha adaptacions més o menys reeixides a la nostra grafia, com ara el joc del *pàdel*, els *xats* i els *xaperos*. Altres famílies de neologismes són els epònims (hi surten els *borrellistes* i el *vangaalisme*, però no *pujolejar* ni *maragallada*), els sintagmes més o menys eufemístics (*cordó sanitari*, *sense sostre*, *passadís humanitari* i *paradís fiscal*) i les innovacions tècniques (mots tan inquietants com *turbodièsel*, *deconstrucció*, *queratopròtesi* i *polinucleació*). Hi ha pocs exemples de neologismes que cridin l’atenció del lector constant per la seva força poètica. Potser l’ús de la marca *bollycao* per referir-se a gent jove, el de *clericalla* per designar els antics usuaris de la sotana i, sobretot, el de *cleptòcrata*, que defineix a la perfecció els polítics corruptes.

El més important de *Llengua catalana i neologia* és la seva vocació de pont. La saviesa filològica no pot perviure aïllada de l’ús tumultuós que el llenguatge té al carrer, i en aquest trajecte els mitjans són uns bons mitjancers.